

Kateřina Vráblíková, Ph.D.
Postdoctoral lecturer
A 5, Beuteil A, Raum A 332
68159 Mannheim
E-mail: kvrablik@mail.uni-mannheim.de

Tomař Dvořák: The Rise of Direct Democracy in the Czech Republic: Sources, Use and Consequences

Posudek disertani práce

Práce se zaměřuje na důležité téma, které je relevantní nejen pro esko, a představuje rozsáhlou ambiciozní studii, která se chce dívat na nejruznejři aspekty referend a přímé demokracie. Na práci nejmiv oceňuji to, že nezustava jen u jednoho typu dat a jednoho typu analýzy (jako skoro všechny disertani práce), ale že kombinuje ruzne designy (dotazníková řetřeni jednotlivců, události referend, panel regionů) a nejruznejři kvantitativní metody (cross-sectional regrese, longitudinalni analýzu, interakce), které jsou vyborne použité a ve valne vetřine případů vyborne sedí na zkoumanou otázku. Disertani práce má excelentní asti (zejmena kapitola 3), které mají velký teoretický a empirický přínos. Autorovy vědecké schopnosti (práce s teorií, design, analýza dat) svou kvalitou oividne dalece překračují dovednosti beznych eskych doktorskych studentů – umí identifikovat relevantní problém, který jde za pouhé akademické cvičeni, kreativně pracovat s existujícími studii a teoriemi, aby formuloval svoji novou pozici, a potom vše zkoumal velmi vhodným designem, adekvátními daty a sofistikovanými metodami.

Z hlediska kritickych poznámek k disertaci je nejzasadnejři to, že práce nedrzi pohromadě jako jeden konzistentní celek. Práce spiř budí dojem souboru článků, které se nějakým způsobem týkají přímé demokracie a referend. Kvalita jednotlivych kapitol je extrémně kolisava. Hlavní teoretický argument disertace jako celku (tří evaluani kritéria) přiliř dobře nefunguje, protože: 1. Rámec je to teoreticky spiř slabý a teřko verifikovatelný na jedné případové studii Česka (nikde není daná metrika toho, kdy uř je to demokratické a kdy nedemokratické). 2. Tento rámec není konzistentně naplňovaný – objevují se tam analýza USA, Austrálie nebo dalři postkomunistické země nebo témata, která do tech tří dimenzi nesedí (předposlední kapitola). Nejktere podsekce nejsou dobře logicky napojené na předchozí text a argumenty se opakují (normativní diskuse o přímé demokracii je rozdrobená a opakuje se).

Práce je dobře zasazená do existujici literatury o referendech a přímé demokracie. V nejkterych diskusích mi ale chyběly argumenty, které jsou velmi dobře rozpracované související literaturách. Např. konceptualni diskuse ucasti v referendu jako aktu politické participace, souvislost s ostatními politickými aktivitami nebo zejména otázka nerovnosti v participaci jsou bohate diskutovány v literatuře o politické participaci. Normativní stránka instrumentů přímé demokracie, jejich kvalita a teorie toho, proč a jak fungují jsou vyborne rozebrány v literatuře na participatory budgeting. V těchto otázkách by informovanost ostatní literaturou disertaci vyznamne přispela.

Studie vyborne zvládá kvantitativní analýzu dat a designovani takovych studií. Prostor pro dalři rozvoj je v oblasti kvalitativnich technik nebo obecne přístupů vhodnych pro rozvoj teorie. Autor nabírá velmi správný směř v otázce hledáni komplexnejřich vztahů, kdyř uvařuje o podmíněnosti efektů, sub-populacich atd. a kdyř provádí induktivní statistické techniky (analýzu latentnich tříd nebo klastrovou analýzu). Obecne by ale tomuto ukolu (lepři teorie) bylo napomocnejři víc propracovat teoretické argumenty nebo pouřit metodologické přístupy umořňujici mnohem lepři exploratorní výzkum neř silne strukturovaná a omezená kvantitativní data. Práce kvalitativní analýzu pouřiva, ale ne moc přesvědčivým způsobem (viz níže).

Komentare a podněty k jednotlivým sekcím:

První kapitola je uvodem do celé práce. Vedle páté kapitoly ale bohuřel zrovna uvod není přiliř silný – potreboval by víc času, promyřleni, hloubky a jasnosti argumentu. Např. text jmenuje celou řadu mořnych evaluanich kritérií fungovani přímé demokracie, vzapeti ale řekne, že není mořne zkoumat

všechny a nahodile zvolí jen tři kritéria (namísto, aby začal od tří kritérií). Text tak zde působí defenzivně až vymlouvavě namísto silného, jasného a sebevědomého úvodu, který by dal kostru celé knize. V úvodu chybí přesvědčivé ospravedlnění toho, proč zrovna se mají evaluovat tři daná kritéria právě na Česku (argument, že se to v ČR ještě nedělalo není příliš přesvědčivý plus se text ztrácí v argumentu o nemožnosti generalizaci, který není přesvědčivý, protože výběr případu musí být nějak teoreticky relevantní). Vzhledem k tomu, že práce v následujících sekcích má dvě výborné kapitoly, které mají velmi relevantní teoretický přínos, je úvod formulován příliš málo ambiciózně. Pokud by práce měla někdy vyjít jako knížka, tak je dle mého potřeba úplně jiný teoretický rámec celého manuskriptu.

Druhá kapitola se zaměřuje na dimenzi inkluзивity a rozvoje přímé demokracie. Téma toho, proč se objevila referenda v ČR příliš do dimenze inkluзивity příliš nesedí a není úplně přesvědčivě zpracované a propojené se zbytkem práce (problematika „rise of direct democracy“ se objevuje v předposlední kapitole znovu). Sekce shrnuje zahraniční literaturu píšící o tom, proč se referenda objevují obecně, je poměrně dlouhá a ne moc plynule napsaná a žádný vlastní výzkum se tu neodehrává (těžko může). Sekce zaměřená na inkluзивitu analyzující podporu referend a účast je velmi povedená. Analyzovat obě závisle proměnné je výborný nápad. Chyběla mi tu jen literatura, která podobně téma zkoumá u jiných typů participace – z té by autor věděl, že rozdíl v prediktorech hodnocení-plánování akce a její uskutečnění je běžná věc, a také že pro pozitivní efekt participačních nástrojů nemusí být potřeba jen vlastní účast ale i jen „procedurální utilita.“

Teoretické ukotvení celé debaty mohlo být propracovanější a víc kondenzované (postmaterialismus a stealth democracy se několikrát vrací). Podle mě analýza neumí efektivně empiricky rozlišit tři testované teorie – postmaterialismu, stealth demokracie a odcizení. Studie politických postojů ukazují, že důvěra ve vládu (má být indikátor postmaterialismu), důvěra v politiky (indikátor stealth demokracie), spokojenost s demokracií (indikátor stealth demokracie) silně korelují a mají podobný význam (proto taky běžně vstupují do analýz jako faktory a ne oddělené proměnné jako je v první analýze). Navíc, všechny tři teorie předpovídají stejný efekt pro všechny tyto proměnné! Rozdíl je v tom, že postmaterialisté nahlíží nespokojenost a nedůvěru pozitivně jako vyjádření zdravé kritiky, kdežto ostatní dva přístupy negativně jako odcizení nebo apatii. Samo o sobě je tohle velký a ještě nerozlouklý oříšek byl by zde tedy obrovský prostor pro přínos, kdyby se text pustil do teoretické inovace a v logice pozdější induktivně vedené ateoretické analýzy latentních tříd a uvažoval o podmíněnosti vztahů (pro někoho funguje postmaterialismus, pro jinou skupinu odcizení) předem teoreticky (existuje literatura, která např. kombinuje indikátory nespokojenosti s politickou efektivitou a tak rozděluje kritické postmaterialistické nespokojence od odcizených nespokojenců). Omezení dalšího zkoumání na mladé respondenty myslím není správné. Hlavní argument teorie zní, že mladí podporují alternativní formy participaci, protože mají víc kognitivní mobilizace oproti starým. Nepomůže tedy porovnávat mladého občana k dalšímu mladému ale je třeba se dívat napříč generacemi. V sekci vysvětlující účast mohlo být víc pozornosti věnováno teorii politické participace a nahlížet prediktory účasti v referendu z širšího hlediska jako aktu politické participace.

Sekce 3 (Voting behaviour in CEE referenda – considered judgement) je bezpochyby nejsilnější částí celé disertace. Autor zde kombinuje poznatky studií o zdrojích veřejného mínění (Zallerův model) s literaturou o přímé demokracii a volebním chování a zkoumá, jakou roli hrají politické znalosti, postoje k dílčím aspektům tématu referenda a mobilizace v tom, jak se lidé v referendu rozhodují. Sekce diskutuje relevantní literaturu, formuluje novou a zajímavou teorii, používá velmi vhodná a dobrá data a provádí sofistikovanou a jasnou analýzu. Jedinou slabinou je ne úplně jasná prezentace základních konceptů – bylo by lepší hned na začátku teoreticky definovat základní koncepty a jejich propojenost.

Zde jen pár bodů k možné diskusi. Není mi jasné, jak lze teoreticky odlišit znalosti (informace) a rámování (nebo je dokonce brát jako vyloučené „kde není informace nastupuje rámování“). I Zaller říká, že vlastně neexistuje informace, která by nebyla rámovaná. Možná by bylo lepší namísto konceptu rámování (což se používá spíš pro proces tvorby interpretací) mluvit o „priming“ nebo o Zallerově top-of-the-head mechanismu: analýza vlastně zkoumá to, jaká dimenze názoru na téma referenda má větší váhu pro rozhodnutí a jestli je umocněná mobilizací. Také mi není jasné, proč očekávat, že úroveň politických znalostí by měla zesilovat tento priming (t.j. efekt určitých

rámce na volební rozhodnutí). Zaller podobný vztah předpokládá mezi predispozicemi (základními hodnotami) a znalostmi (politicky vzdělanější umí lépe propojit svá konkrétní politická rozhodnutí v referendu se svými základními hodnotami, které jsou ale jakoby obecnější a ne přímo spojené a tím nastává ta výzva propojení). V tomto případě se ale nejedná o predispozice (základní hodnoty) ale samotné konkrétní téma (nebo jedno z více témat) daného referenda. Volit v referendu proti vstupu do EU (závislá), když je člověk dotázán, jestli je proti EU (nezávislá), dokáže i člověk s minimální politickou znalostí (t.j. oba koncepty jsou příliš blízko a není to férový test pro efekt politické informovanosti). Zde by spíš Zaller očekával trojitou interakci: efekt konzumace médií na to, jak silnou roli v rozhodování hrají jednotlivé rámce, bude menší u politicky vzdělanějších. Také není úplně jasný výběr dvou případů referend. Austrálie je vybraná, protože je to případ, kdy se proběhla významná změna veřejného mínění – to je ale agregovaná a časová variace, samotná analýza nemůže toto nijak zachytit, protože zkoumá rozdíl mezi jednotlivci v druhém referendu v jednom čase (pro takovou analýzu by bylo třeba mít porovnání efektů v první a druhém australském referendu a přepočítání na agregovanou úroveň). To podle mě tak není primární příčina a důležitý rozdíl mezi případy. Hlavním hnacím motorem rozdílných procesů se naopak zdá být Zallerovský argument o (ne)souhlasu politického diskurzu (elity souhlasí a propagují jeden rámec jako EU v ČR versus situace kde není souhlas a mobilizují se různé protichůdné rámce jako Austrálie). Celkově je ale tato kapitola výborná, intelektuálně obohacující a podněcující další přemýšlení o tématu.

Kapitola 4 analyzuje třetí evaluační dimenzi (efektivitu referend a efekt na politickou angažovanost). Text se vrací k argumentu „zaměření na Českou republiku“, které má být i hlavním ospravedlněním celé sekce. Toto zarámování ale ne úplně dobře funguje: 1. Předhází sekce měla obecně teoretický přínos a zaměření na Česko se nedodržovalo. 2. Velmi dobře provedené review existujícího výzkumu spíš nabádá ke skepsi, že bychom takový efekt ani moc neměli očekávat. 3. Sekce neprezentuje žádný důvod, proč zrovna na České republice se má výzkumu efektu referend na politickou angažovanost replikovat (V čem je ČR jiná a ukáže jiné výsledky než USA a západní Evropa a hlavně z jakých důvodů a proč?) a nebo neformuluje teoretickou či metodologickou inovaci studie, která by takovou analýzu ospravedlnila (a ČR by byla chápána jen jako řadový příklad, na kterém se analýza provádí).

Obecně má kapitola velmi kvalitní základy: dobré shrnutí literatury, úplně nová data, design a technika analýzy (panelová studie regionů/obvodů), které dávají knížce mnohem širší záběr a přínos. Zejména empirická stránka je excelentně provedená: design panelu je víc než přesvědčivý, závisle proměnná je velmi dobře pokrytá třemi indikátory, výsledky jsou robustní a nezávislé na konkrétním způsobu modelování, interpretace výsledků jde nad rámec „výsledné tabulky“ a výborně uvažuje a vysvětluje oprávněnou opatrnost. Teoretická stránka kapitoly by ale mohla být silnější. Jsou zde prezentované hypotézy, kterým ale nepředchází robustně formulovaná teorie specifikující mechanismus vlivu. Oceňuji to, že se s nedostatkem teorie kapitola snaží nějak vyrovnat, když používá klastrovou analýzu, ale nemyslím si, že to je příliš produktivní řešení. Klastrová analýza sice „induktivně“ objeví sub-populace a existující vzorce vztahů ale 1. nemůže překročit stín již (deduktivně) sebraných dat a tak nemůže objevit nové prediktory, 2. nepomůže v otázce teorie – ukáže „korelace“ ale nenapoví nic o kauzálních mechanismech. Mnohem lepší strategií pro vývoj lepší teorie by byla diskuse existující literatury (např. studie participačního budgeting ukazují, že nejdůležitější faktor ovlivňující efektivitu těchto participačních nástrojů ve smyslu vyšší angažovanosti občanů je to, jestli je proces tvorby politik závazný nebo ne. Pokud není, je tento participační instrument jen manipulačním nástrojem politických elit) anebo kvalitativní studie designovaná na tvorbu teorie.

Pátá kapitola („The rise of direct democracy“) je nejslabším článkem disertace. Nesedí do hlavního konceptuálního rámce knihy (nepatří ani do jedné ze tří evaluačních dimenzí, takže v práci z tohoto hlediska zde ani nemusela být) a kvalita provedení se ani nepřibližuje velmi dobré úrovni předchozích kapitol. Sekce má ambici vysvětlit příčiny toho, proč se v určitých situacích koná referendum a v jiných ne. K naplnění tohoto cíle jsou použity případové studie několika referend. Problém je, že takové kvalitativní studie ale kauzální vztahy odhalit nedokážou (je to „indeterminate design“, ateoretický popis nejrůznějších příčin může maximálně o příčinách spekulovat). Netvrdím, že designování studie, která by cíl efektivně naplnila, by bylo snadné (problém definice populace a negativních případů, kdy referendum nenastalo), provedená studie ale rozhodně není možným náhradním řešením. Kvalitativní případové studie v podobném provedení se používají k jiným

vědeckým cílům (tvorba teorie, testování teoretických mechanismů) a teoretický argument, že příčinou vyhlášení referend jsou interakce mezi politiky nebo „supply side“ není pádným důvodem, proč se musí něco zkoumat kvalitativně (je to jen technicko-praktický důvod, ne teoreticko-designový). Analýza je prakticky vzata „jen“ popisem možných příčin jednotlivých referend, který není ani vedený žádnou teorií a ani teorií nebuduje. Tyto možné domněnky o příčinách jsou chybně podávány jako prokázané příčiny („I identify the key factors that caused the occurrence of these (and similar) referenda.“). Z textu není navíc jasné, jaká data se k analýze používají, jak byla sebrána a systematicky analyzována.

I když má disertační práce slabší místa, jako ostatně každá závěrečná práce, jedná se celkově o velmi ambiciózní projekt, což je správné a nutné! Práce tyto ambice ve většině kapitol plně naplňuje a ukazuje, že kandidát má obrovský potenciál pro velmi úspěšnou akademickou kariéru. Práci proto rozhodně doporučuji k úspěšné obhajobě.

Kateřina Vráblíková

V Mannheimu, 12. září 2016.